

## **ПОШУК НАДІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ШЛЯХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩИ ДО СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА (90-ті рр. XX ст.)**

**Тетяна Єлова**

Волинський національний університет імені Лесі Українки  
tanya.yelova@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-1059-5795

**Орест Сорокопуд**

Волинський національний університет імені Лесі Українки  
sorokopud.92@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-0468-007X

**Аннотация:** Із розвалом радянської системи та початком системних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи, що розпочалися на рубежі 80-90-х років XX століття, постала нагальна потреба перегляду існуючої системи міжнародних відносин та пошуку нових форматів побудови міждержавних та міжнаціональних взаємин. Не виключенням у цьому процесі стали і польсько-українські відносини.

У період 1989 – 1999 років Україна досить важливе місце посідає у зовнішній політиці Республіки Польща, займаючи провідне місце у польській східній політиці. Саме у цей час відбувається становлення та розбудова двосторонніх відносин молодих незалежних держав, які зробили еволюційний крок, налагодивши та розвинувши добросусідські відносини до рівня стратегічного партнерства. Запорукою позитивної динаміки розвитку польсько-українських відносин стала східна політика, що від початку 90-х років XX століття була апробована і успішно втілювана у життя польськими урядами Солідарності.

Головною метою польської східної політики стало реагування на зміни, що відбувалися за східним кордоном Республіки Польща та налагодження відносин із буйшими республіками Радянського Союзу, передусім із тими, що мали спільний кордон із Польщею. Це було продиктовано прагненням зберегти територіальну інтегральність Республіки Польща та міркуваннями національної безпеки країни. Саме становлення та еволюцію польсько-українських взаємин періоду 1989 – 1999 років, відомих в історії, як період здійснення Польщею східної політики, авторка аналізує у представленій статті.

**Ключові слова:** східна політика, партнерство, Республіка Польща, Україна, міждержавні відносини, зовнішня політика, стратегічне партнерство, співробітництво

## **SEARCH FOR RELIABLE COOPERATION: THE ROAD OF UKRAINE AND POLAND TO THE EASTERN PARTNERSHIP (1990s of the XX century)**

**Tetyana Yelova**

Lesya Ukrainka Volyn National University  
tanya.yelova@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-1059-5795

**Orest Sorokopud**

Lesya Ukrainka Volyn National University  
sorokopud.92@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-0468-007X

**Abstract:** With the collapse of the Soviet system and the start of systemic transformations in Central and Eastern Europe, which began at the turn of the 1980s and 1990s, there was an urgent need to review the existing system of international relations and find new formats for interstate and interethnic relations development. Polish-Ukrainian relations were no exception in this process.

In the period of 1989-1999, Ukraine occupied a very important place in the foreign policy of the Republic of Poland, holding a leading position in Polish Eastern policy. It was at this time that the bilateral relations of young independent states were being formed and developed, which took an evolutionary step by establishing and supporting good neighborly relations to the level of strategic partnership. The eastern policy was the key to the positive dynamics of the development of Polish-Ukrainian relations; it has been tested and successfully implemented by the Polish governments of Solidarity since the early 1990s.

The main goal of Polish Eastern policy was to respond to the changes taking place on the eastern border of the Republic of Poland and to establish relations with the former republics of the Soviet Union, especially those that shared a border with Poland. This was predetermined by the desire to preserve the territorial integrity of the Republic of Poland and by the considerations of national security. The very formation and evolution of Polish-Ukrainian relations in the period of 1989-1999, known in history as the period of Poland's implementation of Eastern policy, are analyzed in this article.

**Keywords:** Eastern policy, partnership, Republic of Poland, Ukraine, interstate relations, foreign policy, strategic partnership, cooperation

### **Постановка проблеми**

Процес формування польської зовнішньої політики з 1989 року – доволі складний та суперечливий, оскільки перед польською політичною елітою постало непросте завдання – випрацювати чітку позицію щодо змін, які стрімко відбувалися на Заході і Сході Європи. Розпад Радянського Союзу і чимраз

виразніші декларації незалежності його республік, у тому числі й України, позначилися на потребі польської дипломатії з особливою поміркованістю та обережністю сприймати нові геополітичні реалії та включатися у міжнародно-політичне життя регіону. Ці обставини змушували підійти політичну еліту Республіки Польща до формування зовнішньої політики виважено і обережно.

Східна політика, або ж іще як її називали політика двошляховості, стала головною концепцією зовнішньої політики Республіки Польща у східному напрямку. Головною метою польської східної політики стало реагування на зміни, що відбувалися за східним кордоном Республіки Польща та наладження відносин із бувшими республіками Радянського Союзу, передусім із тими, що мали спільний кордон із Польщею. Це було продиктовано прагненням зберегти територіальну інтегральність Республіки Польща та міркуваннями національної безпеки країни. Україна, як найближчий східний сусід РП, а також, як країна, із якою Польща має найбільшу протяжність кордону, зайняла центральне місце у східній політиці.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

В основу представленої статті лягли матеріали, що опубліковані вітчизняними та польськими авторами: політологами, істориками та політиками. Зокрема, праці К. Скубішевського (Skubiszewski: 1997), що очолював МЗС Республіки Польща на початку 90-х років XX століття є надзвичайно цінними для дослідника і доповнюють наукові розвідки таких польських вчених як Є. Новаковський (Nowakowski: 1991) та К. Федорович (Fedorowicz: 2004). Так, наприклад, познанський політолог К. Федорович опублікував ґрунтовну монографію «Україна у польській східній політиці 1989 – 1999 роки» у якій комплексно досліджує польську політику двох векторів і аналізує місце у ній України. Згадана праця написана на широкому колі джерел і є надзвичайно інформативною та насиченою цікавими фактами. Дана монографія є широко цитована у представленій статті.

Цікавою, і однією із найновіших, у згаданій тематичній площині є стаття М. Заневича – польського історика та публіциста. Автор аналізує генезу зовнішньополітичних доктрин Польщі щодо східних сусідів і України, зокрема. Чимале місце у цитованій праці відведено і східній політиці Республіки Польща.

Науковий доробок українських авторів є, також, надзвичайно великим та різноплановим. Так, для представленого дослідження, найважливішими були праці волинської дослідниці Л. Стрільчук (Strilchuk: 2008; Strilchuk: 2013), що у різні роки опублікувала низку статей та монографій, які є дотичними до тематики статті. Не можна оминати увагою і спільну монографію Л. Стрільчук та Ю. Пасічник (Strilchuk, Pasichnyk: 2020). у якій один із розділів

присвячено аналізу східної політики Польщі щодо України у досліджуваний період.

### **Постановка завдання дослідження**

Метою запропонованої статті є з'ясування причин зародження східної політики та аналіз її еволюції впродовж 90-х років XX століття. Авторка, також, ставить перед собою завдання прослідкувати особливості реалізації політики двошляховості та бачення ролі України польською політичною елітою у цій політиці. Методи дослідження, що використані при написанні статті відповідають методології політичної науки. Загалом, відбувається рух до методологічного плюралізму, що передбачає розширення кола раціональності, а не обмеження тільки аналітичними методиками; уявлення про методологію, як спосіб поєднання та уніфікації методів і їх інтерпретації; визначення можливості різних методів та їх використання для оптимізації результатів пізнання. Методологія здійсненого наукового дослідження має декілька рівнів, зокрема: загальнонауковий, філософський, технологічний та конкретно-науковий. Так, загальнонаукова методологія – це теоретичні концепції, що широко використовуються в запропонованій статті.

### **Виклад основного матеріалу дослідження**

На зламі 80 – 90-х років XX століття польське та українське суспільства, із різницею у часі в декілька років, вибороли незалежність та намагалися розбудувати власну державу, на основних цивілізаційних демократичних засадах. Важливим досягненням польського істеблішменту стало швидке формування сильного механізму владних структур, зокрема інституту Президентства, який узяв на себе реалізацію зовнішньополітичних доктрин. Натомість, українська демократично налаштована еліта, яка б відображала загальнонаціональну ідею та інтереси усіх верств населення, так і не виокремила з-поміж загальної маси, а тому, на початку 90-х років XX століття, Україна суттєво відрізняється від сусідньої Республіки Польща не лише рівнем формування владних інститутів, але й виробленням та реалізацією зовнішньополітичних концепцій.

Перемога у Республіці Польща «Солідарності» на виборах 4 червня 1989 року стала не лише початком нового періоду в історії країни, але й актуалізувала для польської політичної еліти питання про форми східної політики. Фактично, нова східна політика, що її називають іще політикою двох векторів, продемонструвала, що кропітка праця польських емігрантів Є. Гедройця та Ю. Мерошевського – видавців часопису «Культура», не пройшла

даремно, адже сформульовані ними у попередні десятиліття постулати польської східної політики стали можливим для реалізації у нових геополітичних реаліях.

Власне, процес формування польської зовнішньої політики розпочинаючи із 1989 року – досить складний і суперечливий, адже з самого початку слід було виробити чітку позицію щодо змін, які відбувалися на Заході, а ще важливіше – на Сході. Криза, а згодом і розпад Радянського Союзу поставили перед польською політичною елітою важливе завдання – з особливою виваженістю підійти до формування нової закордонної політики Третьої Речі Посполитої.

Саме тому, найважливішою метою нової польської східної політики стало реагування на зміни, що відбувалися за східним кордоном (Strilchuk, 2008: 516). Познанський політолог К. Федорович вважає, що, у першу чергу, це було продиктовано міркуваннями безпеки держави, намаганням не допустити до ситуації, у якій би польський східний кордон міг стати зоною напруги (Fedorowicz 2004: 226). Політика двох векторів, що її розпочала реалізовувати польська політична еліта в 1990 році, полягала, з одного боку, у підтримці колишніх республік Радянського Союзу, які прагнули до незалежності, а з іншого – метою цієї політики було збереження контактів із радянською владою і не порушенні Варшавського договору. Фактично, це було свого роду балансування із озиранням на Москву.

Як зазначає польський дослідник Є. Новаковський, зовнішня політика Республіки Польща у східному напрямку на рубежі 80-90-х років XX століття зводилася до трьох головних принципів:

- збереження радянських структур і підтримка реформ започаткованих М.Горбачовим;
- підтримка деяких республік Союзу РСР, особливо України, як свого найближчого східного сусіда (так званий, сучасний прометеїзм);
- дотримання тісних відносин з Росією, як спадкоємицею СРСР (Nowakowski, 1991, s. 87).

Слід зауважити, що усі ці концепції розвивалися паралельно, жодна із них не була пріоритетною, але разом із тим польська дипломатія по-особливому сприймала Україну (з огляду її ваги у регіоні та важливості для Польщі) при формуванні східної політики у період 1989-1999 років. Еволюція східної політики Республіки Польща нерозривно пов'язана із демократичними процесами у самій Польщі та з формуванням першого уряду солідарності Т. Мазовецького, а також із втратою актуальності польсько-радянських

стосунків (Strilchuk, Pasichnyk 2020: 56). Це був доволі складний процес, який не передбачав швидких змін у відносинах зі східними сусідами Польщі (Strilchuk 2013: 142). Як зазначав К. Скубішевський, міністр закордонних справ Республіки Польща початку 90-х років XX століття, суть політики двох векторів (або політики «двошляховості») зводилася до: «...підтримки необхідних стосунків з так званим центром, тобто Москвою, і рівноцінних стосунків з республіками СРСР, в першу чергу з Україною, Білоруссю та Росією, оминаючи центр...» (Skubiszewski 1997: 271). Власне, саме на цих засадах реалізовував зовнішню політику Польщі Президент Лех Валенса.

Як зазначає українська дослідниця українсько-польських відносин Л. Стрільчук: «зміщення акцентів у польській політиці щодо України припадає на початок 1994 року і пов'язане із перемогою лівої коаліції на парламентських виборах та з формуванням уряду В. Павляка. Польське зовнішньополітичне відомство у цей час очолив А. Олеховський, відомий своїми симпатіями до України, та критикою західних країн у їх симпатіях до Росії. Очільник польського Міністерства закордонних справ заявив, що Республіка Польща прагне відкрити новий розділ у своїй східній політиці і визначив, в цьому зв'язку, три головних завдання: розбудова багатосторонніх відносин з Росією, Україною, Білоруссю, Молдовою, Казахстаном та балтійським державами; сприяння політичній та військовій стабілізації в регіоні; створення умов для економічної співпраці Польщі з сусідами на Сході» (Strilchuk 2013: 146–147).

Фактично, ініціатива А. Олеховського стосовно коректування польської східної політики мала на меті посилення торговельних та інші взаємини Республіки Польща із її східними сусідами, та містила програму сприяння цим країнам у побудові демократичних інститутів і ринкової економіки. Авторка статті повністю погоджується із думкою авторитетного дослідника новітніх польсько-українських відносин С. Буранта, що така позиція була не чим іншим, як намаганням Польщі відігравати таку ж роль стосовно її східних сусідів, яку західні країни раніше апробували щодо самої Республіки Польща (Burant 1997: 101).

Реалізація східної політики і спільне бажання України та Польщі розвивати та поглиблювати двосторонні відносини в усіх площинах: політичній, економічній, гуманітарній, та послідовне слідування обраним курсом співробітництва призвели до якісно нового етапу у відносинах сусідніх країн. З середини 90-х років XX століття для означення польсько-українських відносин з'являється термін «стратегічне партнерство». Цей термін вперше був вжитий у Комюніке за результатами засідання Консультаційного Комітету Президентів України і Республіки Польща, що відбулося 27-28 вересня 1995 року. У ньому, зокрема, йшлося: «Сторони погодилися з тим, що необхі-

дно віднайти адекватні організаційні форми з метою забезпечення практичної ефективності їх стратегічного партнерства» (Zanevych 2017: 39-41). Отож, польсько-українські міждержавні взаємини, їх розширення та гармонізація, а також їх якісно новий вимір – стратегічне партнерство, послугували для України своєрідним містком на світову міжнародну арену, а Республіка Польща стала провідником нашої держави на шляху у Європу та світ.

З при кінця 1995 року активізуються двосторонні польсько-українські контакти, відтак, Україна знову посідає головне місце у польській східній політиці, а 1996 – 1997 роки отримали назву «ренесансу» України у польській зовнішній політиці (Fedorowicz 2004: 229). Це було зумовлено численними чинниками, як внутрішнього так і зовнішнього характеру.

1997 рік став роком прийняття надзвичайно важливих спільних стратегічних рішень сусідніми Україною та Польщею. Відбулася інституалізація співробітництва України та НАТО, а також України та ЄС. Саме у 1997 році, разом із Республікою Польща наша держава здійснили низку кроків на посилення регіональної та європейської безпеки. Президенти сусідніх країн дійшли до єдиного висновку про те, що існує пряме узалежнення між ступенем двосторонніх міждержавних відносин і рівнем колективної безпеки. У травні того ж року Президенти Л. Кучма і А. Кваснєвський поряд із Президентом трьох Балтійських держав взяли участь у Талліннській зустрічі з питань регіональної безпеки. Фактично цей факт сигналізував про те, що одним із наслідків стратегічного українсько-польського партнерства стало посилення багатостороннього діалогу щодо спільних регіональних ініціатив у сфері безпеки (Strilchuk 2013: 150).

Одним із яскравих проявів реалізації східної політики стало підписання очільниками обох країн Спільної заяви «До порозуміння та єднання», що відбулося у Києві в травні 1997 року. Поряд із величезним значенням, що несла у собі Спільна заява, цей документ відіграв неоціненну роль у справі міжнаціонального примирення, згладжуючи гострі камені непорозуміння у площиністоричної пам'яті сусідніх народів.

90-ті роки ХХ століття стали важливим етапом розвитку польсько-українських двосторонніх відносин. Результатом двосторонньої взаємодії стала зміна політики Заходу щодо України. Республіка Польща впродовж 90-х років ХХ століття постійно та послідовно виступала посередником між Україною та країнами Західної Європи, лобіюючи українські інтереси. Як зауважує з цього приводу Л. Стрільчук: «приклад польсько-українських відносин продемонстрував для Європи та світу, що Україна може виступати повноправним і рівним учасником міжнародної політики, що потрібно із нею налагоджувати та розвивати якнайтісніше контакти, які, однозначно, є корисними для всіх сторін» (Strilchuk 2008: 518).

Слід визнати те, що 90-ті роки XX століття яскраво демонстрували послідовність польської східної політики, аж до початку XXI століття. Це проявилось в численних прикладах, як, зокрема, той факт, що Польща стала однією із перших країн світу, яка 2 грудня 1991 року визнала незалежність України; з 1997 року Республіка Польща та Україна – уже оголошують про стратегічне партнерство у двосторонніх відносинах; східна політика виразно простежується і у підтримці Польщею України під час Помаранчевої революції, а згодом, і через спільне проведення футбольного чемпіонату «Євро – 2012». Це лише окремі приклади із цілого ряду позитивного поступу на шляху розвитку польсько-українських відносин.

Після приходу в Республіці Польща до влади партії «Громадянської платформи» з'явилася нова польська концепція східної політики – концепція розрядки у відносинах з Росією, створена за зразком політики міністра закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмаєра (Zanevych 2017). Автором її польської версії став тогочасний глава Міністерства закордонних справ Польщі Р. Сікорський, доктрина котрого породила парадоксальну ситуацію, коли польський уряд втілював в життя концепцію розрядки, в той час як президент Л. Качинський продовжував здійснювати у східному напрямку політику прометеїзму (Strilchuk, Pasichnyk 2020: 56-57).

Фактично боротьба двох зовнішньополітичних концепцій східної політики припинилася через трагічну смерть президента Л. Качинського у квітні 2010 року. Але уже в 2013 році Р. Сікорський виголосив промову, в якій наголосив на пріоритетності відносин з Німеччиною та Брюсселем з метою зміцнення позиції Республіки Польща на європейській арені (Zanevych 2017). Така позиція ознаменувала собою відхід від східної політики.

## Висновки

Пострадянська Східна Європа і постсоціалістична Центральна і Східна Європа стали новими елементами політичної географії, унікальна роль яких полягає у конструюванні та конфігурації національних інтересів європейської безпеки. Завдання польської східної політики полягало в одновекторному прозахідному напрямі розвитку зовнішніх політик пострадянських країн і недопущенні можливої геовійськової і геостратегічної дихотомії у Східній Європі. Тобто йдеться про реалізацію політики запобігання блоковому поділу пострадянського й постсоціалістичного простору, виникненню пострадянських тоталітарій.

У підсумку, можна стверджувати, що у період 1989 – 1999 років Україна досить потужно увійшла у польську східну політику і посіла у ній одне із найпривілейованіших місць (Fedorowicz 2004: 230). Наслідком реалізації здій-

снюваної РП східної політики, дві сусідні держави Україна та Польща не просто налагодили двосторонні відносини та співробітництво, але й розвинули їх до рівня стратегічного партнерства. Шлях до стратегічного партнерства був пройдений обома країнами із докладанням максимальних зусиль та доброї волі. Республіка Польща, у цей період, виступає активним лобістом українських інтересів на міжнародній арені. Отже, східна політика Польщі щодо України у період 90-х років XX століття була успішною і цілком виправдала усі покладені на неї сподівання.

### BIBLIOGRAPHY

- Burant, S. (1997). *Ukraina i Polshcha: do stratehichnoho partnerstva* [Ukraine and Poland: towards a strategic partnership], „Politychna dumka” [Political opinion], № 3, s. 99- 111.
- Czech, M. (1997). *Głos w dyskusji. Próby oceny polskiej polityki wschodniej w latach 1988 – 1990*, „Rocznik Wschodni”, № 4, s. 39-41.
- Fedorowicz, K. (2004). *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999*, Poznań, 249 s.
- Nowakowski, J. (1991). *Polska polityka wschodnia w 1991 roku*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej”, s. 77-88.
- Skubiszewski, K. (1997). *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989 – 1993*, Warszawa, 434 s.
- Strilchuk, L. (2008). *Ukraina v polskii skhidnii politytsi 1989 – 1999 rr. III Mizhnarodnyi naukovyi konhres ukrainskykh istorykiv* [Ukraine in Polish Eastern Policy 1989-1999.]. «Ukrainska istorychna nauka na shliakhu tvorchoho postupu». Lutsk, 17 – 19 travnia 2006 r.: Dopovidi ta povidomlennia: V 3-kh tomakh [III International Scientific Congress of Ukrainian Historians. "Ukrainian historical science on the path of creative progress". Lutsk, May 17-19, 2006: Reports and notices: In 3 volumes], Lutsk, T.3, s. 515-519.
- Strilchuk, L. (2013). *Ukraina – Polshcha: vid dobrosusidskykh vidnosyn do stratehichnoho partnerstva (kinets KhKh – KhKhI stolittia): monohrafiia* [Ukraine – Poland: from good neighborly relations to strategic partnership (late 20th – 21st centuries): monograph], Lutsk, 608 s.
- Strilchuk, L., Pasichnyk, Yu. (2020). *Prezydentskyi vymir suchasnykh polsko-ukrainskykh vidnosyn: monohrafiia* [Presidential dimension of modern Polish-Ukrainian relations: monograph], Lutsk, 360 s.
- Zanevych, M. (2017). *U poloni starykh kontseptsii: shcho vplyvaie na ukrainsku polityku Polshchi* [In captivity of old concepts: what affects the Ukrainian policy of Poland], URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409>.

### Dane kontaktowe / Contact details:

**Тетяна Єлова** – асистентка кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинського національного університету імені Лесі Українки

tanya.yelova@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-1059-5795

**Tetyana Yelova**, assistant of the Department of the department of international communications and political analysis, Lesya Ukrainka Volyn National University  
tanya.yelova@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-1059-5795

**Орест Сорокопуд** – аспірант кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинського національного університету імені Лесі Українки  
Sorokopud.92@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-0468-007X

**Orest Sorokopud**, PhD, Department of International Communications and Political Analysis, Lesya Ukrainka Volyn National University  
sorokopud.92@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-0468-007X

**УДК 94(438:477)"1989/1999": 327**